

بررسی علل ناهماهنگی در آمارهای بازرگانی خارجی کشور و راه کارهای مقابله با آن

محمد رضا دوست محمدی، یوسف بشیری،* امیر شوکتی

مرکز آمار ایران

چکیده. بررسی اجمالی آمارهای بازرگانی خارجی ایران در سالیان گذشته و مقایسه‌ی آن با استانداردهای موجود بین‌المللی، نشانگر وجود مشکلاتی در زمینه‌ی این آمارها است که از آن جمله گزارش‌های ناقص در بخش آمار سازمان ملل، تقاضای مکرر آن سازمان در تأمین به موقع آمارهای بازرگانی خارجی، عدم تطابق کامل این آمارها با استانداردهای بین‌المللی، خلأهای موجود در سری‌های زمانی آمارها، عدم ارائه‌ی آمارهای بازرگانی در قالب طبقه‌بندی‌های استاندارد متنوع و ... می‌باشد که منجر به مخدوش شدن اعتبار آماری کشور از یک سو و عدم ارزیابی دقیق جایگاه واقعی کشور در عرصه‌ی بین‌المللی در زمینه‌ی اقتصادی از سوی دیگر شده است.

هدف از ارائه‌ی این مقاله، بررسی علل ناهماهنگی در آمارهای بازرگانی خارجی کشور و یافتن نقاط قوت و ضعف آن با توجه به استانداردهای بین‌المللی جمع‌آوری اطلاعات می‌باشد. برای رسیدن به هدف، توصیه‌های سازمان‌های بین‌المللی مرجع مرتبط با موضوع، معرفی شده و مورد بررسی قرار گرفته و وضعیت کشور ایران نیز در مقایسه با این استانداردها مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در انتها راه کارهای مقابله با این ناهماهنگی‌ها به عنوان روش‌هایی برای رفع این موانع پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: آمارهای بازرگانی خارجی؛ توصیه‌های بین‌المللی؛ طبقه‌بندی‌ها و استانداردها.

دریافت: ۱۳۸۶/۱۰/۲، پذیرش: ۱۳۸۸/۳/۲

* نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات

۱- مقدمه

تجارت خارجی، موتور محرکه‌ی رشد اقتصادی در هر کشوری است که در روند سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال تأثیر مستقیم و نقش به‌سزایی دارد. با نگاهی به وضعیت آمارهای موجود در تجارت بین‌المللی در می‌یابیم که نسبت ارزش مبادلات تجاری در سطح بین‌المللی به کل ارزش GDP (Gross Domestic Product) جهان در سال‌های اخیر به حدود ۴۰ درصد می‌رسد که خود بیانگر اهمیت این موضوع است.

ارزش و حجم مبادلات بازرگانی خارجی در هر کشور از مهم‌ترین مؤلفه‌های اقتصادی به حساب می‌آید. به همین دلیل در اندازه‌گیری این ارقام باید از روش‌هایی مشخص و استاندارد پیروی نمود تا اطلاعات حاصل قابلیت مقایسه در سطح بین‌المللی را داشته باشند. بر این اساس مؤسسات و سازمان‌های بین‌المللی متعددی مأموریت یافته‌اند تا ضمن ارائه‌ی تعاریف و مفاهیم و طبقه‌بندی‌های استاندارد، روش‌های معینی برای بهبود این استانداردها توسعه داده و در اختیار کشورها قرار دهند. آمارهای تجارت بین‌المللی یا بازرگانی خارجی، مورد توجه ویژه‌ی کمیسیون آمار سازمان ملل متحد و سایر سازمان‌ها و مؤسسات بین‌المللی از جمله بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان تجارت جهانی، سازمان جهانی گمرک و ... قرار دارد. بخش آمار سازمان ملل متحد که زیر نظر کمیسیون آمار قرار دارد، با ایجاد پایگاه اطلاعاتی داده‌های مربوط به تجارت کالاها در سطح بین‌المللی (Commodity Trade) آخرین اطلاعات موجود درباره‌ی تعاریف، مفاهیم، طبقه‌بندی و استانداردها و روش‌ها را ارائه و نهایتاً آمارهای کشورها را در قالب این پایگاه اطلاع‌رسانی می‌کند.

بررسی اجمالی آمارهای بازرگانی خارجی کشور در سالیان گذشته و مقایسه‌ی آن با استانداردهای موجود بین‌المللی نشانگر وجود مشکلاتی در این زمینه است. گزارش‌های ناقص در بخش آمار سازمان ملل، تقاضای مکرر آن سازمان در تأمین به‌موقع آمارهای بازرگانی خارجی، عدم تطابق کامل این آمارها با استانداردهای بین‌المللی، خلأهای موجود در سری‌های زمانی آمارها، عدم ارائه‌ی آمارهای بازرگانی در قالب طبقه‌بندی‌های استاندارد متنوع، عدم پوشش کامل آمارهای صادرات و واردات کشور، استفاده از تعاریف و مفاهیم متنوع و غیر استاندارد، حجم بالای قاچاق کالا در کشور، استفاده از نرخ‌های

گوناگون ارز، نامشخص بودن روش‌های تخمین ارزش تجارت خدمات و ... از جمله موارد مهم این مشکلات به حساب می‌آیند.

علاوه بر تمامی موارد فوق، از آن‌جا که به دلیل ساختار اقتصادی کشور و اتکای آن به درآمدهای نفتی، بخش مهمی از صادرات ایران را صادرات نفت و گاز و فراورده‌های آن‌ها تشکیل می‌دهد، طبقه‌بندی ویژه‌ای در کشور برای تولید آمارهای بازرگانی خارجی در قالب صادرات و واردات نفتی و غیرنفتی به وجود آمده است که به دلیل وجود هم‌پوشانی در گزارش‌های مربوط به مواد معدنی از جمله وزارت نفت منجر به بروز برخی مغایرت‌ها در جمع‌بندی آمارها می‌شود. همچنین در زمینه‌ی آمارهای تجارت خدمات نیز متولی مشخصی در کشور وجود ندارد و عموماً این‌گونه آمارها مبتنی بر داده‌ها و برآوردهای کارشناسی بانک مرکزی می‌باشد. لذا مسئله‌ی مهم هماهنگی در ارائه‌ی آمار و ارقام صادرات و واردات کالاها و خدمات در کشور تا حد زیادی مورد غفلت قرار گرفته است. در نتیجه‌ی وجود این ناهماهنگی‌ها در تولید و انتشار داده‌ها، آمارهای ارائه شده به مؤسسات و سازمان‌های بین‌المللی به‌هنگام نبوده و علاوه بر آن مغایرت‌های فراوانی نیز در آن به چشم می‌خورد که منجر به مخدوش شدن اعتبار آمارهای کشور از یک سو و عدم ارزیابی دقیق جایگاه واقعی کشور در عرصه‌ی بین‌المللی در زمینه‌ی مبادلات تجاری از سوی دیگر شده است [۱].

۲- تعاریف و مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها و استانداردهای مورد استفاده

۲-۱- صادرات

صادرات را می‌توان فروش یا عرضه‌ی خارجی کالاها و خدمات یک کشور به کشورهای دیگر پس از انجام تشریفات گمرکی و رعایت سایر مقررات دانست.

۲-۲- واردات

واردات عبارت است از خرید، معامله‌ی تهاتری و یا اهدای کالا و خدمات توسط واحدهای غیرمقیم به واحدهای مقیم. همچنین واردات را می‌توان خرید کالاها و خدمات یک کشور از کشورهای دیگر پس از انجام تشریفات گمرکی و رعایت سایر مقررات دانست.

۲-۳- مناطق آزاد

عبارت منطقه‌ی آزاد طبق پیمان کیوتو به معنای بخشی از یک کشور است که هر کالایی در آن در محدوده‌ی خارج از محدوده‌ی گمرکی به حساب می‌آید و مشمول قوانین واردات و حقوق و عوارض آن نیست و کنترل‌های معمول گمرکی در آن محدوده به عمل نمی‌آید.

۲-۴- طبقه‌بندی‌ها

همچنین به منظور هماهنگ‌سازی تولید آمارهای بین‌المللی تجارت و قابلیت مقایسه‌ی این آمارها، از طبقه‌بندی‌ها و استانداردهای قابل قبول بین‌المللی تهیه‌شده توسط مراجع آماری بین‌المللی استفاده می‌شود که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از

۱- نظام هماهنگ توصیف و کدگذاری کالاها

(Harmonized Commodity Description and Coding System: HS)

این طبقه‌بندی بر اساس فهرست موضوعی تعرفه‌ی گمرکی شورای همکاری‌های گمرکی تکامل یافته است.

۲- طبقه‌بندی استاندارد بین‌المللی تمامی رشته فعالیت‌های اقتصادی

(International Standard Industrial Classification of all Economic Activities: ISIC)

ISIC نوعی طبقه‌بندی استاندارد برای رشته فعالیت‌های اقتصادی است. هدف اصلی ISIC فراهم کردن مجموعه‌ای از رده‌های فعالیتی است به‌طوری که در

آن موجودیت‌های اقتصادی بتوانند بر اساس فعالیتی که انجام می‌دهند طبقه‌بندی شوند.

۳- طبقه‌بندی محوری محصولات (Central Product Classification: CPC)

CPC طبقه‌بندی‌ای است که هدف آن فراهم آوردن چارچوبی برای مقایسه‌ی بین‌المللی آمارهایی است که با کالاها، خدمات و دارایی‌ها سروکار دارد.

۴- طبقه‌بندی استاندارد تجارت بین‌المللی

(Standard International Trade Classification: SITC)

در SITC، ویژگی‌های اصلی در طبقه‌بندی گروه‌ها و کالاها عبارت‌اند از ماهیت کالا و مواد به کار رفته در تولید، مراحل پردازش و تولید، فعالیت‌های بازاری و مصرف تولید، اهمیت کالاها در شرایط تجارت جهانی، تغییرات فناوری.

۵- طبقه‌بندی بر حسب رده‌های عمده‌ی اقتصادی

(The Classification of Broad Economic Categories: BEC)

منظور از طراحی BEC آن است که به‌عنوان ابزاری برای تبدیل داده‌های تجارت خارجی که با استفاده از SITC گرفته شده است به رده‌های مصرف نهایی که در چارچوب نظام حساب‌های ملی (System of National Accounts) معنی‌دار است به خدمت گرفته شود.

۵-۲- استانداردها

در ارتباط با تولید و انتشار آمارهای تجارت بین‌المللی کالاها و خدمات، استانداردهای آماری وجود دارد که در این جا به آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- استانداردهای تولید آمارهای تجارت بین‌المللی کالاها و خدمات

جمع‌آوری داده‌های جریان‌های بین‌المللی کالاها در قالب استانداردهای عمده‌ی آماری زیر صورت می‌پذیرد.

آ- آمارهای بین‌المللی تجارت کالا

(International Merchandise Trade Statistic: IMTS)

ب- آمارهای بین‌المللی تجارت خدمات

(Statistics of International Trade in Services: SITS)

پ- سیستم حساب‌های ملی

(System of National Accounts: SNA-93)

ت- تراز پرداخت‌ها

(Balance of Payments: BOP-5)

۲- استانداردهای گزارش‌دهی و انتشار

این بخش در ارتباط با مسائل متعددی که در راستای گزارش‌دهی اطلاعات داده‌ها و انتشارات آن‌ها می‌باشد، رهنمودهای کلی ارائه می‌دهد. انتشار آمارهای تجارت بین‌المللی کالاها مانند سایر آمارهای اقتصادی، زمانی سودمند خواهد بود که نیازهای جامعه‌ی کاربر را برآورده نماید. این نیازهای کاربر شامل شفاف‌سازی اطلاعات درباره‌ی منابع و روش‌های مورد استفاده در جمع‌آوری داده‌ها می‌باشد. همچنین شامل به‌موقع بودن، منظم بودن، قابل اعتماد، دقیق و صحیح بودن داده‌ها می‌باشد که به این منظور نظام انتشار داده‌های عمومی (General Data Dissemination Standards: GDDS) و استانداردهای ویژه‌ی انتشار آمار (Special Data Dissemination Standards: SDDS) توسط صندوق بین‌المللی پول تهیه شده است.

۳- روش تولید آمارهای بازرگانی خارجی در ایران

۳-۱- صادرات و واردات کالاها

با توجه به این که ایران کشوری نفت‌خیز است که عمده‌ی درآمد خود را مدیون درآمدهای نفت و به‌ویژه صادرات نفت خام است، از دیر باز سهم صادرات غیرنفتی در کل اقتصاد اندک بوده است که با رویکردهای توسعه‌ای طی سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با هدف خارج شدن از اقتصاد تک محصولی شاهد رشد محسوس آن بوده‌ایم. از سوی دیگر روند روبه‌رشد واردات کالا در کشور به گونه‌ای بوده است که در سال‌های متعدد با رقم منفی خالص صادرات مواجه بوده‌ایم. تولید آمارهای بازرگانی خارجی در ایران مبتنی

به روش غیر مستقیم است که در آن با استفاده از اسناد گمرکی و سایر دستگاه‌های ثبت‌کننده‌ی تجارت خارجی، داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری می‌شود. در حالی که در روش مستقیم تمامی بنگاه‌ها و کارگاه‌هایی که در امر تجارت خارجی اشتغال دارند با گزارش مستقیم و متناوب، داده‌های مورد نیاز را در اختیار مراکز ملی آمار قرار می‌دهند. گمرک جمهوری اسلامی بر اساس قوانین موجود موظف به تولید آمارهای بازرگانی خارجی بر اساس استانداردهای بین‌المللی و قوانین تجاری داخلی در کشور است. آمارهای مربوط به صادرات و واردات مواد نفتی و فراورده‌های آن که مهم‌ترین آن‌ها مواد سوختی است از طریق وزارت نفت ارائه می‌شود. البته در ارتباط با آن بخش از صادرات و واردات مواد نفتی که از طریق مبادی گمرکی صورت می‌پذیرد، آمارهایی نیز توسط گمرک تولید می‌شود که در برخی موارد مغایرت‌هایی در این خصوص وجود دارد که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به آمار مربوط به واردات سوخت (بنزین) در سال‌های گذشته اشاره نمود.

۲-۳- صادرات و واردات خدمات

در خصوص آمارهای مربوط به صادرات و واردات خدمات در کشور، این نکته حائز اهمیت است که متولی مشخصی برای این آمارها وجود ندارد، لیکن از آن‌جا که بانک مرکزی جمهوری اسلامی موظف به تهیه‌ی تراز پرداخت‌های کشور می‌باشد ناگزیر از تولید این آمارها می‌باشد که بعضاً نیز بر اساس دستورالعمل‌های بین‌المللی صورت می‌پذیرد. با این حال روش‌های مشخص برای جمع‌آوری و تولید این آمارها در کشور وجود نداشته و یا این که در صورت وجود، اطلاع دقیقی از آن‌ها در دسترس نیست. البته به دلیل پیچیده بودن موضوع و ورود نه چندان طولانی سازمان‌های بین‌المللی، جمع‌آوری آمار در این زمینه نیز کاملاً شناخته شده و مدوّن نمی‌باشد.

۴- سازمان‌های تولیدکننده‌ی آمار بازرگانی خارجی در ایران

سازمان‌هایی که در ایران تولیدکننده‌ی آمارهای بازرگانی خارجی می‌باشند عبارت‌اند از

۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۳- وزارت نفت

۴- مرکز آمار ایران

که هر کدام از آن‌ها به روش‌های مختلف اقدام به جمع‌آوری آمار نموده و در انتشار اطلاعات نیز از طبقه‌بندی خاصی پیروی می‌کنند که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به استفاده‌ی گمرک از طبقه‌بندی HS، بانک مرکزی از طبقه‌بندی SITC و مرکز آمار ایران از طبقه‌بندی ISIC برای جمع‌آوری داده‌ها اشاره کرد. وزارت نفت نیز آمار صادرات و واردات نفت خام، گاز طبیعی و فرآورده‌های نفتی را بدون رعایت طبقه‌بندی خاص منتشر می‌نماید.

۵- توصیه‌ی مؤسسات و سازمان‌های بین‌المللی آماری

سازمان‌های بین‌المللی از جمله کمیسیون آمار سازمان ملل متحد، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول از سال ۲۰۰۰ به اقدامات خود در زمینه‌ی تدوین استانداردها و طبقه‌بندی‌های آماری با هدف هماهنگ نمودن آمارهای تجارت خارجی تمامی کشورها شدت بخشیده‌اند. علاوه بر آن، نکات کلیدی و اساسی در تولید آمارهای بازرگانی بین‌المللی وجود دارند که عدم رعایت آن‌ها معمولاً باعث ایجاد ناهماهنگی می‌شود و متعاقب آن مقایسه‌پذیری آمارها را دچار خدشه می‌سازد. این توصیه‌ها که از متن راهنماهای موجود توسط بخش آمار سازمان ملل متحد استخراج شده است حاوی نکات ارزشمندی است که به دلیل نقش و اهمیت آن‌ها در محاسبه‌ی ارزش صادرات و واردات کشورها، به عنوان توصیه‌های ویژه مطرح شده‌اند. علاوه بر آن این توصیه‌ها معیاری است که بر اساس میزان رعایت آن، کشورهای جهان توسط قسمت بازرگانی بخش آمار سازمان ملل متحد رتبه‌بندی شده‌اند که نتیجه‌ی آن در ادامه‌ی این بخش خواهد آمد.

در این مقاله، از ۱۵۶ توصیه‌ی بین‌المللی که برای تهیه‌ی آمارهای بازرگانی خارجی تدوین شده‌اند با هدف ایجاد بستر لازم برای مطالعه‌ی تطبیقی کشورها و بررسی وضعیت تولید آمارهای بازرگانی خارجی در کشورمان به ۵۲ توصیه‌ی (استاندارد) که رعایت آن‌ها از سوی بخش آمار سازمان ملل متحد نیز مورد تأکید واقع شده است، اشاره شده است. لازم

به ذکر است که این توصیه‌ها به صورت پرسش مطرح شده‌اند و جواب صحیح که برای هر پرسش در مقابل آن نوشته شده است لزوماً « بله » نیست (پیوست ۱).

۶- مقایسه‌ی تطبیقی تولید آمارهای بازرگانی خارجی در کشورها

۱-۶- مقایسه‌ی تطبیقی کشورها

وضعیت آمارهای بازرگانی خارجی تولیدشده در هر کشور، زمانی می‌تواند مورد قضاوت قرار گیرد که جایگاه آن کشور در سطح بین‌المللی مورد نظر قرار گیرد. به همین منظور بخش آمار سازمان ملل متحد (United Nation Statistical Division: UNSD) آمار و اطلاعات کشورهای مختلف را در سال‌های مختلف جمع‌آوری می‌نماید. در این راستا، قسمت بازرگانی این بخش، اطلاعات بازرگانی بین‌المللی را در پایگاه اطلاعاتی خود نگهداری می‌نماید که یکی از منابع مهم جهت مقایسه‌ی کشورها به شمار می‌آید. در مطالعه‌ی تطبیقی حاضر، پایگاه اطلاعات تجارت کالاها (UN Comtrade) به دلیل دارا بودن اطلاعات جامع از بیش‌تر کشورهای جهان و نیز مورد اعتماد بودن مورد توجه قرار گرفته است.

پایگاه اطلاعاتی آمارهای تجارت کالایی سازمان ملل متحد شامل آمارهای صادرات و واردات حدود ۲۰۰ کشور یا منطقه است که از منابع موثق همان کشور دریافت شده است و مربوط به داده‌های تجارت سالیانه از سال ۱۹۶۲ به بعد است.

Comtrade با بیش از یک میلیارد داده به عنوان جامع‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی مطرح است که اطلاعات آن پیوسته به روز می‌شود و هر زمان که داده‌ها از طرف منابع معتبر کشورها به بخش آمار سازمان ملل متحد ارسال شود، این داده‌ها توسط این بخش استاندارد شده و به پایگاه اطلاعاتی Comtrade اضافه می‌شود.

۲-۶- موضوعات کاربردی در مطالعه‌ی تطبیقی

۲-۶-۱- میزان استفاده از طبقه‌بندی‌های بین‌المللی در گزارش داده‌ها

داده‌های جمع‌آوری شده می‌تواند در طبقه‌بندی‌های مختلفی ارائه شوند تا بتواند قابلیت مقایسه را در سطح بین‌المللی با سایر کشورها داشته باشند. در گزارش داده‌های Comtrade انواع طبقه‌بندی‌های استاندارد بین‌المللی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به HS، SITC، در نسخه‌های مختلف و BEC اشاره کرد. در جدول ۱ تعداد کشورهایی که از این طبقه‌بندی‌ها استفاده می‌کنند در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ ارائه شده است.

جدول ۱- تعداد کشورها بر حسب نوع طبقه‌بندی استاندارد مورد استفاده در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴

عنوان طبقه‌بندی	۲۰۰۳	۲۰۰۴
SITC Rev3	۱۵۰	۱۲۶
SITC Rev2	۱۵۰	۱۲۵
SITC Rev1	۱۵۱	۱۲۶
HS 2002	۱۰۵	۱۰۶
HS 1996	۱۴۴	۱۲۳
HS 1992	۱۴۸	۱۲۳
BEC	۱۵۰	۱۲۴

با توجه به ارقام موجود در جدول ۱ می‌توان دریافت که تعداد کشورهای استفاده‌کننده از طبقه‌بندی‌های بین‌المللی در هر سال (به غیر از HS2002) تقریباً برابر است و این

نشانگر آن است که کشورها در تمامی طبقه‌بندی‌های موجود مبادرت به تولید آمار می‌نمایند. البته در زمان انجام این پژوهش اطلاعات برخی کشورها در سال ۲۰۰۴ آماده نبوده است. از جمله کشورهایی که برای سال ۲۰۰۴ آمار تولیدشده را به این بخش ارسال نکرده‌اند، می‌توان به ایران اشاره نمود.

۲-۲-۶- میزان رعایت دستورالعمل‌های تولید آمارهای بازرگانی خارجی به تفکیک استانداردهای تعریف‌شده

در جدول ۲ نتیجه‌ی بررسی اطلاعات تمامی کشورهایی که در سال ۲۰۰۳ داده‌های خود را به بخش آمار سازمان ملل ارسال کرده‌اند از لحاظ رعایت استانداردهای تولید آمار ارائه شده است. در مورد هر استاندارد تولید آمار سه حالت « مطابق استاندارد »، « مغایر استاندارد » و « نامشخص » آمده است و به بررسی این مسئله می‌پردازد که چند درصد از کشورها در هر مورد مطابق با استاندارد تعریف‌شده از طرف سازمان ملل اقدام به تولید آمار نموده‌اند. در ستون بعدی درصد کشورهایی که استاندارد مزبور را رعایت نکرده‌اند و مغایر با آن آمار خود را تولید کرده‌اند آورده شده است و ستون آخر نیز درصد کشورهایی را نشان می‌دهد که وضعیت رعایت استاندارد مزبور در آن‌ها نامشخص است. از جدول ۲، چنین بر می‌آید که بعضی از استانداردها در بیش‌تر کشورها رعایت می‌شود و کشورها در گنجاندن این پیشنهادها با مشکل مواجه نیستند که از آن جمله می‌توان به استانداردهای شماره‌ی ۳۶، ۳۷ و ۴۵ اشاره نمود، ولی در بعضی از استانداردها درصد پایینی از کشورها آن‌ها را رعایت نموده‌اند که استانداردهای شماره‌ی ۳۴، ۳۵ و ۴۷ از آن جمله است.

۲-۲-۳- میزان رعایت دستورالعمل‌های تولید آمارهای بازرگانی خارجی در برخی کشورها

در جدول ۳ کشورهای مختلف از نظر میزان رعایت استانداردهای ارائه شده از طرف سازمان ملل با یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. به هر میزان که این استانداردها از طرف کشورها بیش‌تر رعایت شده باشد، کیفیت آمارهای تولیدشده بالاتر است. این

درصدها در کشورهای مختلف متفاوت است و بیانگر کیفیت متفاوت آمارهای تولیدشده از طرف کشورها می‌باشد.

جدول ۲- درصد رعایت استانداردها در تولید آمارهای تجارت خارجی توسط کشورها در سال ۲۰۰۳

شماره‌ی استاندارد	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص	شماره‌ی استاندارد	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص
۱	۷۷/۷	۱۷/۶	۴/۷	۲۷	۶۳/۳	۲۷/۷	۸/۸
۲	۷۹/۷	۱۴/۹	۵/۴	۲۸	۴۴/۶	۴۵/۹	۹/۵
۳	۵۰	۴۲/۶	۷/۴	۲۹	۶۱/۵	۳۰/۴	۸/۱
۴	۷۴/۳	۱۸/۹	۶/۸	۳۰	۷۰/۹	۱۰/۸	۱۸/۳
۵	۷۵/۷	۲۰/۹	۳/۴	۳۱	۵۶/۸	۳۸/۵	۴/۷
۶	۷۳	۲۰/۹	۶/۱	۳۲	۲۵	۲۸/۴	۴۶/۶
۷	۵۲/۷	۳۷/۸	۹/۵	۳۳	۲۷/۷	۲۵	۴۷/۳
۸	۲۷/۷	۵۸/۱	۱۴/۲	۳۴	۲۳/۶	۲۴/۴	۵۲
۹	۲۷	۵۴/۱	۱۸/۹	۳۵	۲۳	۳۶/۶	۵۳/۴
۱۰	۲۹/۱	۵۲	۱۸/۹	۳۶	۹۰/۵	۶/۱	۳/۴
۱۱	۴۹/۴	۴۳/۲	۷/۴	۳۷	۹۴/۶	۲	۳/۴
۱۲	۳۸/۵	۵۱/۴	۱۰/۱	۳۸	۲۹/۸	۶۵/۵	۴/۷
۱۳	۵۰/۷	۳۵/۸	۱۳/۵	۳۹	۸۱/۷	۱۴/۹	۳/۴
۱۴	۳۳/۸	۴۸/۶	۱۷/۶	۴۰	۵۰	۴۴/۶	۵/۴
۱۵	۸۴/۴	۸/۸	۶/۸	۴۱	۸۷/۹	۷/۴	۴/۷
۱۶	۶۲/۲	۲۹/۷	۸/۱	۴۲	۷۷	۱۸/۳	۴/۷
۱۷	۸۳/۱	۱۰/۱	۶/۸	۴۳	۶۴/۹	۳۰/۴	۴/۷
۱۸	۵۷/۴	۳۶/۵	۶/۱	۴۴	۷۲/۳	۸/۸	۱۸/۹
۱۹	۶۳/۵	۳۲/۴	۴/۱	۴۵	۹۳/۹	۲/۷	۳/۴
۲۰	۳۶/۵	۵۳/۴	۱۰/۱	۴۶	۴۵/۹	۴۸	۶/۱
۲۱	۷۸/۴	۱۵/۵	۶/۱	۴۷	۲۰/۳	۵۶/۷	۲۳
۲۲	۷۸/۴	۱۳/۵	۸/۱	۴۸	۷۵/۷	۱۵/۵	۸/۸
۲۳	۸۵/۸	۸/۱	۶/۱	۴۹	۵۲/۷	۲۵/۷	۲۱/۶
۲۴	۷۰/۳	۲۰/۹	۸/۸	۵۰	۷۹/۷	۲/۱	۱۸/۲
۲۵	۵۹/۵	۲۵/۷	۱۴/۸	۵۱	۵۲/۷	۲۸/۴	۱۸/۹
۲۶	۵۹/۵	۲۵	۱۵/۵	۵۲	۷۰/۹	۱۰/۸	۱۸/۳

در ایران آمارهای تجارت خارجی در ۴۸/۱ درصد از موارد مطابق با توصیه‌های بین‌المللی تولید می‌شود و در ۳۸/۵ درصد از سؤالات پیشنهادی تولید آمار رعایت نشده است. در ۱۳/۴ درصد از توصیه‌ها نیز شیوه تولید آمار گزارش نشده است. در جدول ۳ یکصد کشور جهان از لحاظ کیفیت داده‌های تولید شده مورد بررسی قرار گرفته‌اند که بر اساس میزان رعایت این استانداردها مرتب شده‌اند. با نگاهی به کشورها به این نتیجه می‌توان رسید که کیفیت اطلاعات بازرگانی خارجی تولیدشده در ایران نسبت به جهان در سطح پایینی قرار دارد به طوری که در مقایسه با یکصد کشور مورد مطالعه، کیفیت آمارهای بازرگانی خارجی تولیدشده در ایران در رده‌ی هشتاد و پنجم قرار دارد.

در این جدول آمارهای تولیدشده‌ی کشور لیتوانی بیش‌ترین مطابقت را با استانداردهای توصیه‌شده دارا می‌باشد. نکته‌ای که از این جدول می‌توان دریافت این است که بیش‌تر کشورهای توسعه‌یافته و پیشرفته و به‌خصوص کشورهای اروپایی درصد بالایی از پیشنهادی بین‌المللی را رعایت نموده‌اند و کیفیت آمارهای تولیدشده‌ی آن‌ها در سطح بالایی قرار دارد.

در میان کشورهای آسیایی آمارهای کشورهای هنگ‌کنگ بیش‌ترین مطابقت را با استانداردها دارا می‌باشد. برزیل نیز بالاترین درصد مطابقت با توصیه‌های بین‌المللی را در بین کشورهای قاره‌ی آمریکا به خود اختصاص داده است و در قاره‌ی آفریقا نیز این عنوان به کشور کنیا تعلق دارد. استرالیا نیز جزء چند کشور اول در کیفیت اطلاعات تولیدشده می‌باشد. به هر حال تمامی اطلاعات این نکته را می‌رساند که باید برای بالا بردن سطح آمارهای تولید شده در ایران، توصیه‌های بین‌المللی در تولید آمارهای تجارت خارجی بیش‌تر مورد توجه قرار گیرد.

جدول ۳- کیفیت آمارهای تجارت خارجی کشورهای مختلف بر حسب رعایت استانداردها در سال ۲۰۰۳ (درصد)

شماره ردیف	کشور	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص	شماره ردیف	کشور	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص
۱	لیتوانی	۹۴/۲	۵/۸	۰	۳۱	کرواسی	۶۹/۲	۱۹/۲	۱۱/۶
۲	هلند	۸۴/۶	۱۳/۵	۱/۹	۳۲	فرانسه	۶۹/۲	۳۰/۸	۰
۳	لهستان	۸۴/۶	۱۵/۴	۰	۳۳	اسلونی	۶۷/۳	۱۷/۳	۱۵/۴
۴	فنلاند	۸۲/۷	۹/۶	۷/۷	۳۴	مصر	۶۷/۳	۳۰/۸	۱/۹
۵	استرالیا	۸۲/۷	۱۱/۵	۵/۸	۳۵	مجارستان	۶۷/۳	۳۲/۷	۰
۶	آلمان	۸۰/۸	۱۹/۲	۰	۳۶	قزاقستان	۶۷/۳	۳۲/۷	۰
۷	یونان	۸۰/۸	۱۹/۲	۰	۳۷	قرقیزستان	۶۷/۳	۳۲/۷	۰
۸	اسپانیا	۸۰/۸	۱۹/۲	۰	۳۸	مالدیو	۶۷/۳	۳۲/۷	۰
۹	استونی	۷۸/۸	۹/۶	۱۱/۶	۳۹	سوئد	۶۵/۴	۱۳/۵	۲۱/۱
۱۰	برزیل	۷۸/۸	۱۳/۵	۷/۷	۴۰	سنگاپور	۶۵/۴	۲۳/۱	۱۱/۵
۱۱	آذربایجان	۷۸/۸	۲۱/۲	۰	۴۱	فیلیپین	۶۵/۴	۲۳/۱	۱۱/۵
۱۲	کانادا	۷۶/۹	۱۵/۴	۷/۷	۴۲	بلاروس	۶۵/۴	۲۶/۹	۷/۷
۱۳	هنگ کنگ	۷۶/۹	۱۵/۴	۷/۷	۴۳	قطر	۶۵/۴	۳۲/۷	۱/۹
۱۴	کنیا	۷۶/۹	۱۵/۴	۷/۷	۴۴	رومانی	۶۵/۴	۳۴/۶	۰
۱۵	انگلستان	۷۶/۹	۲۳/۱	۰	۴۵	ترکیه	۶۵/۴	۳۴/۶	۰
۱۶	ایتالیا	۷۶/۹	۲۳/۱	۰	۴۶	اکوادور	۶۵/۴	۳۴/۶	۰
۱۷	ماداگاسکار	۷۶/۹	۲۳/۱	۰	۴۷	ایسلند	۶۳/۵	۲۱/۲	۱۵/۳
۱۸	روسیه	۷۵	۱۵/۴	۹/۶	۴۸	نیجریه	۶۳/۵	۲۶/۹	۹/۶
۱۹	نروژ	۷۵	۱۷/۳	۷/۷	۴۹	زیمبابوه	۶۳/۵	۲۸/۸	۷/۷
۲۰	ترینیداد و توباگو	۷۵	۲۱/۲	۳/۸	۵۰	سودان	۶۳/۵	۲۳/۷	۳/۸
۲۱	بلژیک	۷۳/۱	۱۹/۲	۷/۷	۵۱	پاراگوئه	۶۳/۵	۳۶/۵	۰
۲۲	سوئیس	۷۳/۱	۲۵	۱/۹	۵۲	مکزیک	۶۱/۶	۲۶/۹	۱۱/۵
۲۳	بلغارستان	۷۳/۱	۲۶/۹	۰	۵۳	باهاما	۶۱/۵	۱۳/۵	۲۵
۲۴	چین	۷۱/۲	۹/۶	۱۹/۲	۵۴	ژاپن	۶۱/۵	۲۸/۸	۹/۷
۲۵	نیوزیلند	۷۱/۲	۱۹/۲	۹/۶	۵۵	هند	۶۱/۵	۳۰/۸	۷/۷
۲۶	اتریش	۷۱/۲	۲۱/۱	۷/۷	۵۶	ونزوئلا	۶۱/۵	۳۰/۸	۷/۷
۲۷	دانمارک	۷۱/۲	۲۶/۹	۱/۹	۵۷	میانمار	۶۱/۵	۳۰/۸	۷/۷
۲۸	ایرلند	۷۱/۲	۲۸/۸	۰	۵۸	کویت	۶۱/۵	۳۴/۷	۳/۸
۲۹	آمریکا	۶۹/۳	۲۸/۸	۱/۹	۵۹	موزامبیک	۵۹/۶	۱۳/۵	۲۶/۹
۳۰	مالزی	۶۹/۲	۹/۶	۲۱/۲	۶۰	بولیوی	۵۹/۶	۲۱/۲	۱۹/۲

جدول ۳ (ادامه) - کیفیت آمارهای تجارت خارجی کشورهای مختلف بر حسب رعایت استانداردها در سال ۲۰۰۳ (درصد)

شماره ردیف	کشور	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص	شماره ردیف	کشور	مطابق استاندارد	مغایر استاندارد	نامشخص
۶۱	ازبکستان	۵۹/۶	۳۲/۷	۷/۷	۸۱	بورکینافاسو	۴۸/۱	۲۱/۲	۳۰/۷
۶۲	جمهوری چک	۵۹/۶	۳۶/۵	۳/۹	۸۲	اتیوپی	۴۸/۱	۳۰/۷	۲۱/۲
۶۳	کلمبیا	۵۹/۶	۴۰/۴	۰	۸۳	یوگسلاوی	۴۸/۱	۳۰/۸	۲۱/۱
۶۴	جیبوتی	۵۷/۷	۲۸/۸	۱۳/۵	۸۴	بوتسوانا	۴۸/۱	۲۸/۴	۱۳/۵
۶۵	آرژانتین	۵۷/۷	۲۴/۳	۰	۸۵	ایران	۴۸/۱	۳۸/۵	۱۳/۴
۶۶	کنگو	۵۷/۷	۴۲/۳	۰	۸۶	فیجی	۴۸/۱	۴۰/۴	۱۱/۵
۶۷	پاکستان	۵۵/۸	۲۳/۱	۲۱/۱	۸۷	اردن	۴۸/۱	۴۴/۲	۷/۷
۶۸	ارمنستان	۵۵/۸	۲۶/۹	۱۷/۳	۸۸	عراق	۴۶/۲	۱۹/۲	۳۴/۶
۶۹	زامبیا	۵۵/۸	۲۸/۸	۱۵/۴	۸۹	پرتغال	۴۶/۱	۴۰/۴	۱۳/۵
۷۰	سوریه	۵۵/۸	۳۴/۶	۹/۶	۹۰	سورینام	۴۴/۲	۳۶/۵	۱۹/۳
۷۱	آنگولا	۵۵/۸	۴۴/۲	۰	۹۱	گرانادا	۴۴/۲	۳۸/۵	۱۷/۳
۷۲	بنگلادش	۵۵/۷	۲۳/۱	۲۱/۲	۹۲	گرجستان	۴۴/۲	۴۸/۱	۷/۷
۷۳	آلبانی	۵۳/۸	۱۹/۳	۲۶/۹	۹۳	اوگاندا	۴۲/۳	۹/۶	۴۸/۱
۷۴	گامبیا	۵۳/۸	۱۹/۳	۲۶/۹	۹۴	بوتان	۴۰/۴	۲۳/۱	۳۶/۵
۷۵	امارات عربی	۵۳/۸	۲۵	۲۱/۲	۹۵	اروگوئه	۴۰/۴	۳۸/۵	۲۱/۱
۷۶	یمن	۵۳/۸	۳۸/۵	۷/۷	۹۶	السالوادور	۳۶/۵	۴۲/۳	۲۱/۲
۷۷	اندونزی	۵۳/۸	۴۶/۲	۰	۹۷	کامبوج	۱۷/۳	۱۵/۴	۶۷/۳
۷۸	تایلند	۵۱/۹	۴۶/۲	۱/۹	۹۸	ترکمنستان	۱۳/۵	۰	۸۶/۵
۷۹	ویتنام	۵۱/۹	۴۶/۲	۱/۹	۹۹	تاجیکستان	۱۳/۵	۰	۸۶/۵
۸۰	ساحل عاج	۵۰	۳۲/۷	۱۷/۳	۱۰۰	الجزایر	۰	۰	۱۰۰

منبع: پایگاه اطلاعاتی Comtrade

۷- بررسی مشکلات موجود

۷-۱- مغایرت با توصیه‌های بین‌المللی

همان‌گونه که اشاره شد آمارهای تولیدشده در ایران در ۴۸/۱ درصد از موارد مطابق با استانداردهای بین‌المللی تولید می‌شود و در ۳۸/۵ درصد از موارد مغایر با استانداردها است

و در ۱۳/۴ درصد از موارد روش تولید آمار مشخص نیست که در مقایسه با آمارهای سایر کشور در سطح پایینی از کیفیت قرار دارد و یکی از مشکلات پیش روی آمارهای تجارت خارجی در کشور است.

۷-۲- مشکلات عملکردی و ساختاری دستگاه‌های تولیدکننده‌ی آمارهای بازرگانی خارجی

این مشکلات را می‌توان در دو بخش تولید و انتشار بررسی کرد.

۷-۲-۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

در بخش صادرات و واردات کالا که عموماً آمار آن از سوی گمرک ارائه و منتشر می‌شود مغایرت‌هایی به شرح زیر وجود دارد.

سیستم مکانیزه‌ی آسیکودا در تمامی مبادی گمرکی هنوز جاری نیست. در مورد کالاهای همراه مسافر سیستم ثبتی وجود ندارد و بر اساس سیستم خوداظهاری صورت می‌پذیرد.

در مورد صدور مراسلات و امانات پستی در نقاطی که واحد گمرکی تشکیل شده است، نمایندگان گمرکی در باجه‌های پستی، مرسولات پستی مشمول مقررات گمرکی را نظارت می‌کنند، ولی در نقاطی که واحد گمرکی ندارند، مأموران پست به نیابت از طرف گمرک این کار را انجام می‌دهند. بنا بر این ریز کالاهای پستی بر اساس سیستم کدبندی کالایی HS ممکن وجود نداشته و ارزش واقعی کالاها نیز رعایت نمی‌شود.

ارزش کالاهایی که ملوانان ایرانی شاغل در شناورهایی که بین سواحل ایران و سایر کشورها در حال تردد هستند و همچنین تهلنجی کشتی‌ها از سیستم ثبتی خاصی برخوردار نیست.

ارزش تعمیر یا تکمیل کالاهایی که به خارج از کشور ارسال شده و پس از انجام تعمیر یا تکمیل اعاده می‌شوند، در سیستمی ثبت نمی‌شود.

ارزش افزوده‌ی دام‌هایی که برای تعلیف به‌طور موقت از کشور خارج می‌شوند و مشمول عنوان صادرات موقت می‌باشند، در سیستم ثبتی گمرک منظور نمی‌شود.

چون در مناطق آزاد ممکن است کالاها تحت پوشش محدودیت‌ها و قوانین گمرکی نباشند و سیستم نظارتی گمرک بر روی کالاها در مناطق آزاد منحصر به حداقل‌ها است، بنا بر این مشکلاتی نیز در ارائه‌ی آمار و اطلاعات مناطق آزاد وجود دارد. آماری که گمرک به مرکز آمار ایران ارسال می‌دارد و اخیراً به‌روز هم تهیه می‌شود بر اساس فرمتی که باید گزارش شود، نیست و ارائه‌ی آمار و اطلاعات بر اساس نیازسنجی آمارهای بین‌المللی تهیه نمی‌شود بلکه بر اساس نیازسنجی آمار داخلی تهیه می‌شود.

۲-۲-۷- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بانک مرکزی برای تولید جدول تراز پرداخت‌ها که از دو قسمت حساب جاری و حساب مالی و سرمایه تشکیل شده است، از سیستم حساب‌های ملی و مفاهیم به‌کاررفته در نسخه‌ی پنجم دستورالعمل تراز پرداخت‌ها استفاده می‌کند. حساب جاری از زیربخش‌های مبادلات کالاها، خدمات، درآمد و انتقالات جاری تشکیل شده است.

برای تولید مبادلات کالا که در دو بخش واردات و صادرات صورت می‌گیرد، بانک مرکزی از آمار گمرک برای تولید واردات و صادرات غیرنفتی و از آمار وزارت نفت برای تولید واردات و صادرات نفتی استفاده می‌کند. در مورد آمار صادرات غیرنفتی، چون آمار منتشرشده از سوی گمرک برخی موارد را نظیر فروش کشتی‌ها و نفت‌کش‌های دست دوم، صادرات ملوانی، ته‌لنجی، فروش کالا به پیمان‌کاران خارجی فعال در ایران و قاچاق کالا پوشش نمی‌دهد و بعداً توسط بانک مرکزی به آن اضافه می‌شود، بنا بر این در این بخش آمارهای منتشر شده از سوی بانک مرکزی مغایرت‌هایی را با آمار منتشر شده از سوی گمرک جمهوری اسلامی ایران به همراه خواهد داشت.

در بخش واردات نیز تعدیلاتی روی آمار منتشر شده از سوی گمرک صورت می‌گیرد. مانند کارهایی که برای تبدیل ارزش واردات از CIF به FOB صورت می‌گیرد که باز باعث مغایرت بین آمارهای این دو نهاد تولیدکننده می‌شود.

محاسبه‌ی تراز خدمات که طبق نسخه‌ی پنجم دستورالعمل پردازش تراز پرداخت‌ها به قسمت‌های مختلفی تقسیم شده است. ولی اجزای هیچ‌کدام به‌روشنی قابل تشخیص

نیست، مثلاً در زمینه‌ی مبادلات حمل و نقل، سهم زیربخش‌های آن اعم از هوایی، دریایی، زمینی و ریلی قابل تفکیک نمی‌باشد.

بانک مرکزی در ارائه‌ی آمار این قسمت به برآوردهای کارشناسی نیز اقدام می‌کند. در بخش مسافری نیز آمار دقیقی از علل مسافرت افراد از خارج به داخل کشور و برعکس و میزان ارزبری یا ارزآوری افراد اطلاع دقیقی در دست نیست.

حساب انتقالات جاری تراز پرداخت‌های فعلی نیز دارای این محدودیت می‌باشد که نوع انتقالات را علی‌رغم تصریح درست به‌خوبی تفکیک نمی‌کند و تنها به تفکیک بخش دولتی و سایر بخش‌ها بسنده می‌کند. در قسمت انتقالات جاری انجام‌شده طی یک دوره، آن قسمت از کمک‌ها و هدایای ارسالی از خارج به داخل کشور و برعکس که از طریق سیستم بانکی یا مبادی رسمی صورت نمی‌پذیرد، جزو مواردی است که در این سرفصل درج نمی‌شود.

همچنین در جمع‌آوری داده‌های تجارت خدمات در بانک مرکزی از استاندارد آمارهای بین‌المللی تجارت خدمات (SITC) استفاده نمی‌شود که این سیستم توصیه‌هایی درباره‌ی اقدامات اصلی مورد نیاز و اضافه بر آن اقدامات فرعی برای پاسخ‌گویی بیش‌تر در زمینه‌ی تجارت را ارائه می‌دهد. بنا بر این عدم پوشش کامل مبادلات تجاری-مالی بین‌المللی، هم به لحاظ نوع طبقه‌بندی و هم به لحاظ مفهومی امکان پوشش کامل آمار مبادلات کشور با دنیای خارج را فراهم نمی‌سازد.

۳-۲-۷- وزارت نفت

وزارت نفت در مورد صادرات و واردات نفت خام و گاز طبیعی فقط به ذکر ارقام مقداری به‌صورت میلیون بشکه در سال برای نفت خام و به‌صورت میلیون متر مکعب در روز و یا میلیون بشکه معادل نفت خام در سال برای گاز طبیعی اقدام می‌کند و ارزش ریالی و دلاری این ارقام با هماهنگی بانک مرکزی تعیین می‌شود.

واردات گاز سبک و نفت خام از طریق سوآپ در ارقام سال‌نامه منتشر نمی‌شود. بنا بر این پوشش اطلاعات مبادلات نفت و فراورده‌های نفتی و آنچه که از طریق شرکت ملی نفت کش جمهوری اسلامی ایران صورت می‌گیرد، به دلایل مختلفی از جمله

مسائل مربوط به سازمان اپک (OPEC)، مسائل سیاسی و انتقالات جاری دولت و بخشودگی‌های احتمالی دولت به سایر کشورها کامل نیست. همچنین در مورد آمارهای آن قسمت از فراورده‌های نفتی که از طریق گمرک انجام می‌پذیرد نیز به دلیل پاره‌ای تعدیلات مغایرت‌هایی وجود دارد.

۷-۳- ناهماهنگی در ارائه‌ی اطلاعات نهایی

یکی از مسائل موجود در آمارهای بازرگانی خارجی موضوع ارائه‌ی اطلاعات نهایی این بخش به مراکز و سازمان‌های داخلی و بین‌المللی است. از آن‌جا که تهیه‌ی آمارهای بازرگانی در مراکز مختلف از جمله گمرک جمهوری اسلامی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی، وزارت نفت، وزارت فناوری اطلاعات و ارتباطات (شرکت پست) و ... در کشور صورت می‌گیرد و هماهنگی لازم برای تولید و انتشار آمارهای یک‌پارچه به‌صورت متمرکز و از طریق مرکز آمار ایران به‌عنوان سازمان متولی آمار کشور وجود ندارد لذا هر یک از سازمان‌های مزبور به‌صورت جداگانه این اطلاعات را در اختیار سازمان‌های بین‌المللی قرار می‌دهند.

۸- راه‌کارها و پیشنهادات

با مطالعه‌ی مغایرت‌های موجود بین آمارهای تولیدی ایران در زمینه‌ی بازرگانی خارجی با توصیه‌های بین‌المللی می‌توان راه‌کارهایی را در قالب سه گروه زیر ارائه نموده تا از طرفی مغایرت‌ها به‌صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته و از طرفی با اتخاذ روشی کلی چند مغایرت را پوشش داد.

۱- با توجه به این‌که پاره‌ای مغایرت‌ها به دلیل عدم اطلاع و یا نقص اطلاعات دستگاه‌های متولی ارائه‌ی آمار و اطلاعات از تعاریف و استانداردهای بین‌المللی است، می‌باید مسئول و متولی هر گروه از آمارهای مربوط مشخص گردیده و سپس دستگاه یا سازمان مربوط در خصوص نحوه‌ی محاسبات و تعاریف و استانداردهای موجود توجیه گردند. مثلاً در لحاظ نکردن طلای پولی در ارزش

بازرگانی خارجی، دستگاه متولی باید توجیه شده باشد و نیاز به طی پروسه‌ای خاص و یا برآوردهای متداول آماری نیست.

۲- یک واحد باید به‌عنوان هماهنگ‌کننده‌ی بین واحدهای مختلف ارائه‌ی آمار و اطلاعات مربوط به بازرگانی خارجی معرفی شده و هماهنگ‌کننده‌ی مربوط ضمن برقراری ارتباط بین واحدهای ذی‌نفع، رابطه‌ای با سازمان‌های بین‌المللی متولی بازرگانی خارجی ایجاد و همچنین کارگاه‌های آموزشی، سمینارها، چاپ جزوات و ... جهت ارتقای کمی و کیفی آمارهای تولیدشده با همکاری سازمان‌های دست‌اندرکار برگزار نموده، تا ضمن ارتقای آگاهی دستگاه‌ها نسبت به آخرین تعاریف و استانداردهای بین‌المللی، آمارهای تولیدشده نیز از دقت و صحت کافی برخوردار بوده و قابلیت قیاس در سطح بین‌المللی را نیز دارا باشد. در همین راستا مشخص می‌شود مغایرت‌های موجود در ارقام ارائه شده در مواردی از قبیل بنزین وارداتی، مرسولات پستی، کالاهای همراه مسافر و ... به چه دلیل است. آیا به‌دلیل عدم دسترسی به اطلاعات موثق است یا عدم وجود متولی واحد برای آن قلم آماری است؟ برای مثال میزان ارزش کمک‌های خارجی به‌سادگی به دست می‌آید به شرط آن‌که سازمان‌های مرتبط با کمک‌های خارجی مشخص شده و بعد راه‌کارهایی جهت اخذ اطلاعات به‌شیوه‌ای منطقی از دستگاه‌ها و سازمان‌های مختلف با هماهنگی‌های لازم تمام دستگاه‌ها مشخص شود. در مواردی مانند لحاظ نمودن ارزش کالاهای نظامی نیز ضمن تعامل با دستگاه‌های مرتبط مانند فرماندهی کل قوا و وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، باید معلوم شود اصلاً ارائه‌ی ارزش‌های مربوط، مغایرتی با مصالح و امنیت ملی دارد یا نه، و نحوه‌ی ارزش‌گذاری و ارائه‌ی ارقام مورد نظر با عنایت به اسرار نظامی چگونه ممکن خواهد بود.

در رابطه با دستگاه هماهنگ‌کننده می‌توان مرکز آمار ایران را به‌عنوان متولی آمار در کشور و همچنین نماینده‌ی شورای عالی آمار معرفی نمود تا راه‌کارها و قوانین مورد نیاز نیز بررسی گردد.

۳- در مورد آمارهایی که به دلیل عدم وجود امکانات مناسب یا دلایل فنی تولید نمی‌گردد می‌توان در هر مورد طرح تحقیقاتی تعریف کرد تا با بررسی همه‌جانبه موضوع از روش‌های آماری نیز جهت تولید یا برآوردهای مورد نظر استفاده کرد. بدیهی است در بسیاری از موارد نیاز به ایجاد یا سازمان‌دهی نظام آمارهای ثبتی موجود در دستگاه متولی می‌باشد. در مواردی که نیاز است پس از بررسی اطلاعات مربوط به اقلام آماری ضمن به کارگیری روش‌های متداول آماری اعم از نمونه‌گیری و برآوردهایی مثل برآورد ناحیه‌ی کوچک، باید تحقیقات لازم صورت پذیرد تا در صورت تأیید، این روش یا روش‌ها در مراجع قانونی مانند شورای عالی آمار نیز مطرح شده و پس از اجرایی شدن روش‌ها در مرحله‌ی عمل نیز نتایج از لحاظ صحت و دقت مورد بررسی آماری قرار گیرد.

مرجع‌ها

[۱] مرکز آمار ایران، شورای پژوهش (۱۳۸۵). بررسی علل ناهماهنگی در آمارهای بازرگانی خارجی کشور و راه کارهای مقابله با آن. مرکز آمار ایران، تهران.

پیوست

۱- توصیه‌ی مؤسسات و سازمان‌های بین‌المللی آماری

- ۱- آیا در آمارهای بازرگانی طلای غیر پولی (به غیر از سکه) را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۲- آیا در آمارهای بازرگانی، تجارت به حساب دولت را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۳- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهای نظامی را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۴- آیا در آمارهای بازرگانی، برق، گاز و آب را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۵- آیا در آمارهای بازرگانی، اقلام پستی را منظور می‌نمایید؟ (بله)

- ۶- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهایی را که به‌عنوان انتقال‌دهنده‌های اطلاعات و نرم‌افزار استفاده می‌شوند منظور می‌نمایید؟ (به غیر سفارش) (بله)
- ۷- آیا در آمارهای بازرگانی، تجارت بین کشتی‌های دریایی، هواپیماهایی که در حمل و نقل بین‌المللی مشغول به کار هستند را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۸- آیا در آمارهای بازرگانی، تجهیزات متحرک (یعنی لوازم حفاری) که در آب‌های بین‌المللی در حال فعالیت هستند را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۹- آیا در گردآوری آمارهای بازرگانی، کالاهایی که به تأسیسات ساحلی در حوزه‌ی اقتصادی هر کشور وارد یا خارج می‌شوند را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۱۰- آیا در آمارهای بازرگانی، تجارت محصولات را که از سطح دریا در آب‌های بین‌المللی استخراج می‌شوند، منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۱۱- آیا در آمارهای بازرگانی، مخازن سوختی، ذخایر و وزنه‌های تعادل به دست آمده از خارج برای کشتی‌های ملی یا هواپیماها را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۱۲- آیا در آمارهای بازرگانی، مخازن سوختی، ذخایر، وزنه‌های تعادل فروخته‌شده از کشتی‌های خارجی یا هواپیماها در بخش‌های ملی را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۱۳- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهای اسقاطی و بازیافتی حاصل از کشتی‌های خارجی مستقر در بنادر ملی، منظور می‌شوند؟ (بله)
- ۱۴- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهای اسقاطی و بازیافتی به دست آمده از کشتی‌های خارجی، توسط کشتی‌های ملی روی دریاهای آزاد، منظور می‌شوند؟ (بله)
- ۱۵- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهایی که برای پردازش و عمل‌آوری ارسال می‌شوند را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۱۶- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهای مربوط به اجاره‌ی مالی (یک سال یا بیشتر)، منظور می‌شوند؟ (بله)
- ۱۷- آیا در آمارهای بازرگانی، معاملات غیرقانونی را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۱۸- آیا در آمارهای بازرگانی، معاملات پایایی منظور می‌شود؟ (بله)
- ۱۹- آیا در آمارهای بازرگانی، کمک‌های خارجی را منظور می‌نمایید؟ (بله)

- ۲۰- آیا در آمارهای بازرگانی، تجارت در نقاط مرزی را منظور می‌نمایید؟ (بله)
- ۲۱- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهایی را که توسط دولت به نیروهای مسلح خود و نمایندگان سیاسی خارج از کشور فرستاده می‌شود، منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۲- آیا در آمارهای بازرگانی، طلای پولی را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۳- آیا در آمارهای بازرگانی، اوراق بهادار صادرشده، اسکناس و سکه‌های رایج را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۴- آیا در آمارهای بازرگانی، مخازن سوخت، ذخایر، وزنه‌های تعادل و پوشال به دست آمده از خارج در کشتی‌ها یا هواپیماهای ملی را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۵- آیا در آمارهای بازرگانی، ماهی و ضایعات حاصل از آن را که توسط کشتی‌های ملی (داخلی) در خارج فروخته شده، منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۶- آیا در آمارهای بازرگانی، ماهی و ضایعات فروخته‌شده به کشتی‌های خارجی توسط کشتی‌های ملی را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۷- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهایی را که اجاره‌ای هستند را منظور می‌نمایید (کمتر از یک سال)؟ (خیر)
- ۲۸- آیا در آمارهای بازرگانی، تعمیر و اصلاح را منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۲۹- آیا در آمارهای بازرگانی، کالاهایی را که موقتاً وارد می‌شوند منظور می‌نمایید؟ (خیر)
- ۳۰- آیا تجارت ناشی از ترانزیت را از آمارهای واردات و صادرات تفکیک می‌نمایید؟ (بله)
- ۳۱- آیا از سیستم تجارت عمومی استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۳۲- اگر شما از سیستم تجارت اختصاصی استفاده می‌کنید، آیا اطلاعات در مورد کالاهای وارداتی به تفکیک محل‌های انبارهای گمرک وجود دارد؟ (بله)
- ۳۳- اگر شما از سیستم تجارت اختصاصی استفاده می‌کنید، آیا اطلاعات در مورد کالاهای صادراتی به تفکیک محل‌های انبارهای گمرک وجود دارد؟ (بله)
- ۳۴- اگر شما از سیستم تجارت اختصاصی استفاده می‌کنید، آیا اطلاعات در مورد صادرات به تفکیک محل‌های پردازش کالاهای وارداتی وجود دارد؟ (بله)

- ۳۵- اگر شما از سیستم تجارت اختصاصی استفاده می‌کنید، آیا اطلاعات در مورد واردات به تفکیک محل‌های پردازش کالاهای وارداتی وجود دارد؟ (بله)
- ۳۶- آیا آمار کالای وارداتی بر اساس ارزش، از نوع (Cost, Insurance and Freight) CIF (قیمت کالا و کرایه و بیمه تا بندر مقصد) محاسبه می‌شود؟ (بله)
- ۳۷- آیا آمار کالای صادراتی بر اساس ارزش، از نوع (Free On Board) FOB (تحویل کالا روی عرشه‌ی کشتی یا روی کامیون) محاسبه می‌شود؟ (بله)
- ۳۸- آیا داده‌های موجود برای ارزش بار و بیمه جدا از هم هستند؟ (بله)
- ۳۹- آیا واردات را بر حسب کشور مبدأ یا تولید طبقه‌بندی می‌کنید؟ (بله)
- ۴۰- آیا واردات را بر حسب کشور ارسال‌کننده طبقه‌بندی می‌کنید؟ (بله)
- ۴۱- آیا طبقه‌بندی صادراتی بر اساس کشورهایی که به‌عنوان آخرین مقصد هستند وجود دارد؟ (بله)
- ۴۲- آیا شما از نظام هماهنگ کالایی و سیستم کدگذاری HS استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۴۳- آیا از طبقه‌بندی استاندارد بین‌المللی تجارت (SITC) استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۴۴- آیا در معاملات اساسی از طبقه‌بندی کالایی HS استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۴۵- آیا از اظهارنامه‌های گمرکی به‌عنوان یک منبع استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۴۶- اگر از اظهارنامه‌های گمرکی به‌عنوان یک منبع استفاده می‌کنید، آیا به همین نسبت از منابع دیگری نیز استفاده می‌کنید؟ (بله)
- ۴۷- آیا تاریخ مورد استفاده در گزارش آمارهای تجارت خارجی همان تاریخ ورود یا خروج کالا از قلمرو اقتصادی می‌باشد؟ (بله)
- ۴۸- آیا نرخ تبدیل پول‌های رایج خارجی به پول رایج ملی بر مبنای بازار رایج می‌باشد یا براساس نرخ رسمی؟ (بله)
- ۴۹- آیا نرخ تبدیل مورد استفاده در مبادله‌ی رایج، همان نرخ است که در زمان صدور و خروج کالا مورد استفاده قرار می‌گیرد؟ (بله)
- ۵۰- آیا داده‌های کمی را جمع‌آوری می‌کنید؟ (بله)

۵۱- آیا از واحد وزنی استاندارد برای اندازه‌گیری کمی تمام کالاها در موقع مناسب استفاده می‌کنید؟ (بله)

۵۲- آیا شما از واحدهای وزنی بر مبنای وزن خالص استفاده می‌کنید؟ (به استثنای بسته‌بندی) (بله)

محمدرضا دوست‌محمدی

لیسانس ریاضی

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان رهی معیری، مرکز آمار ایران.

پیام‌نگار: doostmohammadi@sci.org.ir

یوسف بشیری

لیسانس آمار

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان رهی معیری، مرکز آمار ایران.

پیام‌نگار: ybashiri@sci.org.ir

امیر شوکتی

فوق لیسانس اقتصاد

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان رهی معیری، مرکز آمار ایران.

پیام‌نگار: ashokati@sci